

## СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Наталія Пігуль<sup>1\*</sup>, Надія Дехтяр<sup>1</sup>, Євгеній Пігуль<sup>2</sup>

<sup>1</sup>кафедра фінансових технологій і підприємництва, Сумський державний університет, Україна

<sup>2</sup>кафедра економічної кібернетики, Сумський державний університет, Україна

\*автор-кореспондент: Наталія Пігуль, n.pihul@biem.sumdu.edu.ua

В сучасних економічних умовах важливого значення набувають питання, що стосуються змін, які відбуваються на ринку праці в контексті економічної безпеки держави. Забезпечення достатнього рівня економічної безпеки держави напряму залежить від стану ринку праці, структурних змін та тенденцій його функціонування і рівня гнучкості та адаптивності до нових соціально-політичних умов. Метою статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку ринку праці в контексті економічної безпеки держави. Авторами проаналізовано підходи до визначення сутності поняття «ринок праці», що дозволило систематизувати науково-методичні підходи даної категорії. В статті розглянуто питання, які висвітлюють ситуацію, яка склалася на ринку праці України в період трансформації соціально-економічних процесів та досліджено вплив змін тенденцій ключових параметрів функціонування ринку праці на економічну безпеку держави. Аналіз проведено на основі даних Державної служби статистики України, Міністерства економіки України, Національного банку України, що дозволило визначити основні тенденції розвитку ринку праці, ідентифікувати виклики, які впливають на формування трудового потенціалу економіки, встановити індикатори рівня економічної безпеки держави та його складових, які враховують показники стану та ефективності діяльності ринку праці. Авторами здійснено аналіз ринку праці в умовах воєнного стану в Україні, що дозволило окреслити особливості його функціонування. Ринок праці відіграє особливе значення у забезпеченні економічної безпеки країни в умовах війни. В статті обґрунтовано необхідність впровадження системи заходів на ринку праці, зокрема необхідно приділяти увагу питанням успішного подолання деструктивних процесів у демографічному розвитку населення, підвищенню рівня та якості зайнятості населення, що сприятиме покращенню економічних, соціальних та трудових відносин в країні, а у перспективі – на формування ефективного та достатнього трудового потенціалу націленого на відновлення економіки, соціальної інфраструктури країни та підтримку високого рівня економічної безпеки.

**Ключові слова:** ринок праці, економічна безпека держави, рівень зайнятості населення, рівень безробіття, тенденції розвитку.

## CURRENT LABOR MARKET DEVELOPMENT TRENDS IN THE CONTEXT OF THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

Nataliya Pihul<sup>1\*</sup>, Nadiya Dekhtyar<sup>1</sup>, Yevhenii Pihul<sup>2</sup>

<sup>1</sup>Department of Financial Technologies and Entrepreneurship, Sumy State University, Ukraine

<sup>2</sup>Economic Cybernetics Department, Sumy State University, Ukraine

\*Corresponding author: Nataliya Pihul, n.pihul@biem.sumdu.edu.ua

In modern economic conditions, issues related to the changes that have taken place in the labor market in the context of the economic security of the state are becoming important. Ensuring a sufficient level of economic security of the state directly depends on the state of the labor market, structural changes and trends in its functioning, and the level of flexibility and adaptability to new socio-political conditions. The article aims to study modern trends in the development of the labor market in the context of the state's economic security. The authors analyzed the approaches to defining the essence of the «labor market» concept, which made it possible to systematize this category's scientific and methodological approaches. The article examines issues that highlight the situation in the Ukrainian labor market during the transformation of socio-economic processes and analyzes the impact of changes in the trends of the key parameters of the functioning of the labor market on the state's economic security. The analysis was carried out based on data from the State Statistics Service of Ukraine, the Ministry of Economy of Ukraine, and the National Bank of Ukraine, which made it possible to determine the main trends in the development of the labor market, identify challenges that affect the formation of the labor potential of the economy, establish indicators of the level of economic security of the country and its components, which take into account indicators of the state and efficiency of the labor market. The authors characterized the labor market in martial law conditions in Ukraine, which made it possible to outline the main consequences and peculiarities of its functioning. The labor market should play a special role in ensuring the country's economic security during wartime. The article substantiates the need to implement measures in the labor market field. In particular, it is necessary to pay attention to the issues of successfully overcoming destructive processes in the demographic development of the population, increasing the level and quality of employment of the population, which will contribute to the improvement of economic, social, and labor relations in the country, and in the perspective of the formation of the effective and sufficient labor potential aimed at restoring the economy, the social infrastructure of the country and maintaining a high level of economic security of the state.

**Key words:** labor market, economic security of the state, employment rate, unemployment rate, development trends.

**Cite as:** Pihul, N., Dekhtyar, N., & Pihul, Ye. (2023). Current labor market development trends in the context of the economic security of the state. *Visnyk of Sumy State University. Economy Series*, 1, 44-54. <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2023.1-05>

## ВСТУП

Економічний потенціал країни визначається, в значній мірі, рівнем її економічної безпеки, яка має ключову роль у забезпеченні сталого економічного розвитку країни, реалізації ефективної соціальної політики держави та підтримки конкурентоспроможності у міжнародному середовищі. Воєнні події останніх років мають значний вплив на економічну і політичну ситуацію, яка сформувалася в Україні і все це спричинило динамічні зміни в державі, зокрема на її економічну безпеку, рівень якої залежить від багатьох чинників, в тому числі і від стану ринку праці. На сьогоднішній день важливо розвивати державну політику, яка сприяє стійкому та збалансованому розвитку ринку праці для забезпечення економічної безпеки країни. Отже, поглиблене дослідження сучасних тенденцій розвитку ринку праці в контексті економічної безпеки держави є актуальними.

Велику увагу вивченню розвитку ринку праці присвятили як вітчизняні так і іноземні науковці [1-11], зокрема Близнюк В., Грішнова О.А., Крилов В. В., Лібанова Е., Маршавін Ю., Павлюк Т. І., Петюх В. М., Яценко Л. та ін. Вітчизняні автори приділяють значну увагу проблемам розвитку українського ринку праці та теоретико-прикладним засадам державної політики у сфері зайнятості в умовах реформування економіки України, інтеграції національної економіки у світові ринки в умовах глобалізаційних процесів. При цьому, слід зазначити, що питання особливостей розвитку ринку праці та його впливу на економічну безпеку держави є надзвичайно актуальними і потребують подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку ринку праці в контексті економічної безпеки держави.

## АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Ринок праці є одним із складних і важливих елементів ринкової економіки, що пояснюється дуальністю його значення, а саме на ньому відбувається формування, використання і розподіл основного економічного ресурсу – праці і одночасно ринок праці є джерелом формування доходу для переважної більшості населення країни [12]. Слід відмітити, що ринок праці є об'єктивним результатом реалізації соціально-економічних реформ у суспільстві, а його кількісно-якісні характеристики мають значний вплив як на стан соціально-економічного розвитку країни, так і на рівень її економічної безпеки.

Як засвідчили результати візуалізації пошуку через пошукову систему Google Trends дефініцій «ринок праці» та «економічна безпека» в Україні за останні п'ять років спостерігається високий рівень зацікавленості до даних категорій. Це пов'язано з актуальністю ринку праці, як драйвера економічного розвитку, що обумовлено необхідністю підвищення рівня зайнятості населення і відповідно зниження рівня безробіття. Така тенденція повинна мати позитивний вплив на стан економічної безпеки держави, що в свою чергу, призведе до підвищення рівня національної безпеки країни і посилить конкурентоспроможні ринкові позиції України (рис.1).

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що рівень популярності в Україні до категорії «ринок праці» превалює над зацікавленістю до дефініції «економічна безпека», що на нашу думку, може бути пов'язано зі зрозумілістю та особистим інтересом для більшості користувачів даного пошукового ресурсу.

Так, середній показник запитів терміну «ринок праці» по Україні за останні 5 років знаходився на рівні 29 %, а його пікове значення припадало на період 10–16 квітня 2022 р і становило 100 % запиту, а поняття «економічна безпека» мало нижчий рівень популярності – 11 % і його найвище значення припадало на 22–23 травня 2022 р. та становило 68 %, що, на нашу думку, пов'язано із піковими кризовими явищами в економіці та політиці України.

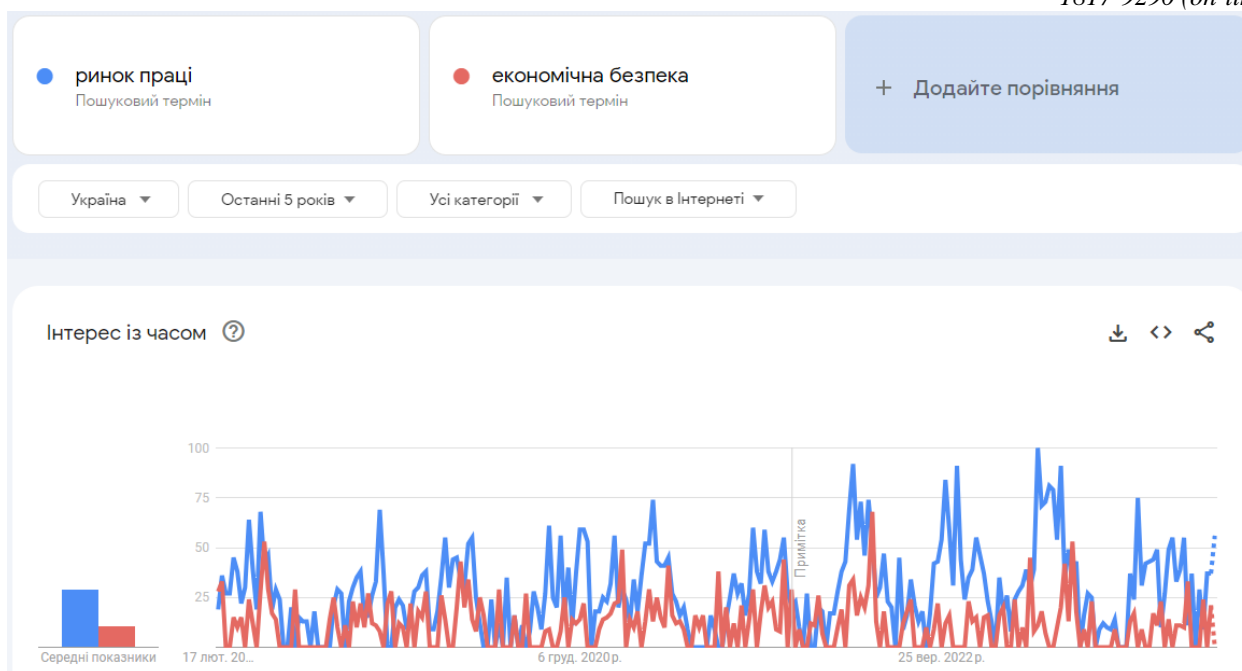


Рис. 1. Динаміка популярності термінів «ринок праці» і «економічна безпека» в Україні за останні 5 років на основі даних Google Trends

Джерело: побудовано авторами за допомогою Google Trends

Динаміка зацікавленості пошуку термінів ринок праці і економічна безпека у світі за останні 5 років наведена на рис. 2.

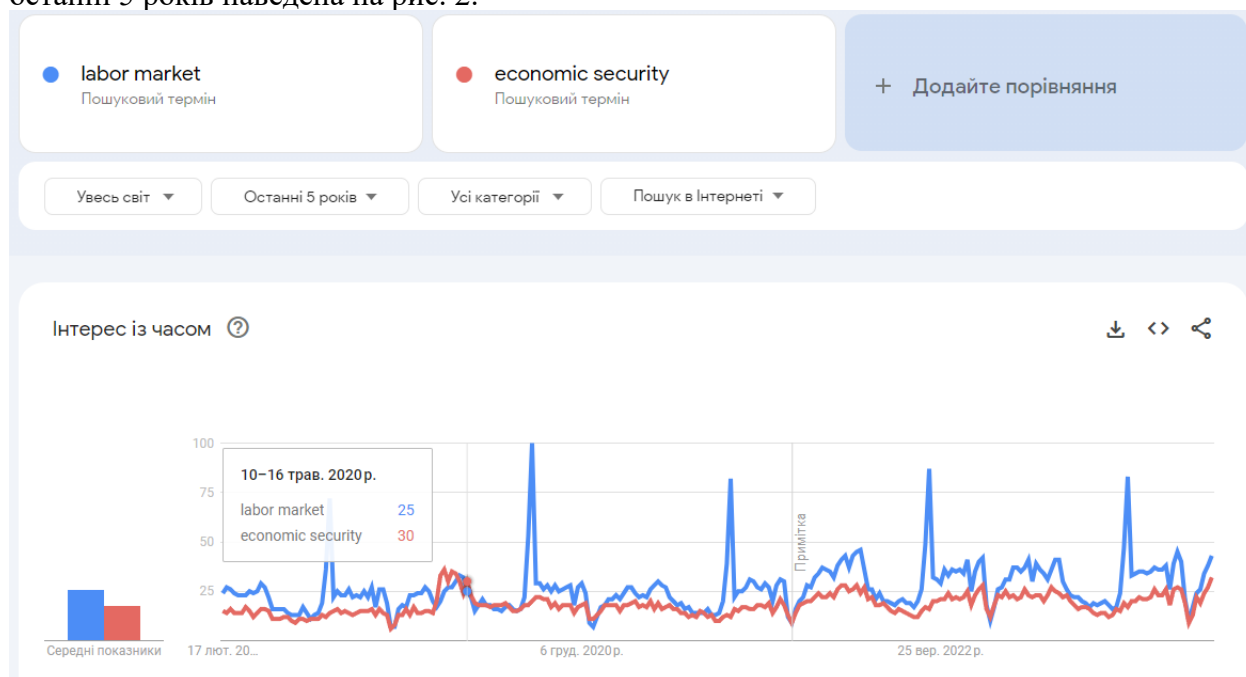


Рис. 2. Динаміка зацікавленості пошуку термінів «labor market», «economic security» у світі за останні 5 років на основі даних Google Trends

Джерело: побудовано авторами за допомогою Google Trends

У світовому вимірі термін «ринок праці» мав нижчий рівень пошуку ніж в Україні і становив 26 %, а економічна безпека навпаки мала підвищений рівень зацікавленості – 18 %. Найвищий рівень популярності категорії «ринок праці» досягав 6–12 вересня 2020 р. і становив – 100 %, а економічна безпека – 36 % за період 29–4 квітня 2020 р. (пік коронавіруса у світі).

Дослідження сутнісних характеристик поняття «ринок праці» здійснювали наступні вітчизняні науковці такі як: Колот А. М., Краснов Ю. М., Лібанова Е. М., Пастухов В. П., Грیشнова О. А., Петюх В. М. та ін., що дозволило систематизувати науково-методичні підходи щодо трактування даної дефініції (табл. 1).

Таблиця 1. Систематизація підходів до визначення категорії «ринок праці»

| Назва підходу                                 | Автор  | Ключові характеристика  |
|---|--|---|
| Система суспільних відносин                   | Єсінова Н. І., Лібанова Е. М., Чернявська Ю. Б.                            | Суб'єкти ринку праці (роботодавці і наймані працівники); об'єкти ринку праці (робочі місця, купівля-продаж праці); результат взаємодії елементів ринку праці (задоволення потреб у робочій силі, джерело доходів населення) |
| Економічна категорія                          | Краснов Ю. М., Головка М. Л., Пастухов В. П., Яковець Ю. В., Єгоршин А. П. | Система соціально-економічних відносин між суб'єктами економіки; об'єктом є робоча сила, яка має товарний характер; обов'язкова участь у суспільному виробництві; перетворення робочої сили у трудовий потенціал            |
| Процес організації соціально-трудова відносин | Калина А. В., Швайка Л. А., Костин П. А., Колот А. М., Мітус О. О.         | Механізм взаємодії окремих елементів відтворення робочої сили (обмін, оплата праці, правові, юридичні норми, страхування, соціальний захист, трудова занятість)   |
| Комплексний підхід                            | Грیشнова О. А., Петюх В. М.  | Поєднання елементів системи суспільних відносин і складових механізму організації соціально-трудова відносин у сфері праці  |

Джерело: Побудовано авторами на основі [2, 4, 13-19]

Органічно доповнюючи один одного, дані наукові підходи дають змогу здійснювати якісний аналіз сутності дефініції «ринок праці» і зробити висновок, що дана категорія є багатогранною і багатофункціональною. Враховуючи вищенаведені визначення, ми вважаємо, що ринок праці, слід розглядати, як базову соціально-економічну категорію направлену на дослідження соціально-економічних відносин між економічними агентами з приводу відтворення та ефективного використання праці з метою підвищення матеріального добробуту працівників, забезпечення трудовими ресурсами суспільні процеси виробництва і зниження рівня безробіття населення. Отже, ринок праці слід розглядати в контексті складової економічної системи, яка направлена на ефективне формування та використання трудових ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку держави.

### РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основними суб'єктами на ринку праці є держава, суб'єкти господарювання (роботодавці), наймані працівники та інші зацікавлені особи, а об'єктами є явища, ситуації, процеси та умови соціально-економічного життя, зокрема – соціальні та трудові відносини, зайнятість населення, кваліфікація працівників, безробіття, розподіл робочої сили.

Ринок праці виконує певний функціонал, який дозволяє забезпечити стратегічні та поточні завдання економіки. Так, більшість науковців в своїх дослідженнях виокремлюють загальні функції ринку, а саме: суспільний поділ праці, інформаційну, посередницьку, ціноутворюючу, регулюючу, стимулюючу [20]. При цьому слід враховувати також і спеціальні функції ринку праці до яких, на нашу думку, слід віднести відтворювальну, забезпечувальну, розподільчу.

Важливими індикаторами, що характеризують тенденції змін стану та розвитку вітчизняного ринку праці є чисельність зайнятого населення у суспільному виробництві та кількість безробітних (табл. 2).

Таблиця 2. Аналіз показників кількості економічно активного населення та зайнятого населення України за 2014-2021 рр.

| Роки | Кількість економічно активного населення, тис. осіб | Чисельність зайнятого населення (у віці 15-70 років), тис. осіб | Чисельність зайнятого населення (працездатного віку), тис. осіб | Рівень зайнятості населення у % до загальної чисельності населення |
|------|---|---|---|--|
| 2014 | 19920,9   | 18073,3   | 17188,1   | 56,6   |
| 2015 | 18097,9   | 16443,2   | 15742,0   | 56,7   |
| 2016 | 17955,1   | 16276,9   | 15626,1   | 56,3   |
| 2017 | 17854,4   | 16156,4   | 15495,9   | 56,1   |
| 2018 | 17939,5   | 16360,9   | 15718,6   | 57,1   |
| 2019 | 18066,0   | 16578,3   | 15894,9   | 58,2   |
| 2020 | 17589,5   | 15915,3   | 15244,5   | 56,2   |
| 2021 | 17321,6   | 15610,0   | 14957,3   | 55,7   |

Джерело: Побудовано авторами на основі [21]

Рівень економічної активності населення у суспільно-корисній діяльності держави характеризується такими індикаторами як кількість економічно активного населення та чисельність зайнятих громадян, які визначають наявність людських ресурсів, задіяних у трудовій діяльності. Як свідчать дані наведені в таблиці 2 кількість економічно активного населення в цілому за період аналізу має тенденцію до зменшення, а саме на 2599,3 тис. осіб або на 13 %. При цьому слід зазначити, що 2018-2019 роки характеризувалися незначним збільшенням даного показника, що обумовлено зростанням ділової активності в ключових секторах економіки та позитивними змінами демографічних чинників. Чисельність зайнятого населення демонструє тенденцію до зменшення, а саме за 2014–2021 рр. вона зменшилась на 2463,3 тис. осіб що складає 13,6 %. Враховуючи скорочення загальної чисельності осіб за період аналізу негативним явищем є зменшення чисельності зайнятого працездатного населення на 2230,8 тис. осіб. Аналізуючи рівень зайнятості населення до загальної чисельності населення, варто відмітити, що середньорічне значення даного показника за період аналізу дорівнювало 56,6 %, при цьому найвищий рівень спостерігався у 2019 році – 58,2 %, а найменший у 2021 році – 55,7 %, що обумовлено дією факторів зовнішнього і внутрішнього економічного середовища, зокрема впливом пандемії та трудовою міграцією.

Також ключовим показником, що характеризує стан ринку праці, є рівень безробіття, який відноситься до системи базових макроекономічних індикаторів (рис. 3).

Кількість безробітних осіб в Україні за 2014–2021 рр. не мала чіткої тенденції до зміни, але в цілому зменшилась на 136 тис. або на 7 %. Що стосується відносного показника, а саме рівня безробіття, то за період аналізу він знаходився в межах 8,2–9,9 %. У 2021 році рівень безробіття склав 9,9 %, що на 0,6 в.п. більше ніж у 2014 році, що є негативною динамікою, оскільки свідчить про ознаки економічної нестабільності, зокрема зміна геополітичної ситуації, зменшення кількості працюючих суб'єктів підприємництва, особливо в умовах пандемії, зниження обсягів інвестицій, погіршення фінансової ситуації та переважанням пропозиції праці над попитом.

В Україні, з початком повномасштабного вторгнення росії, відбулися кардинальні зміни на ринку праці. Так, спостерігається значне скорочення працездатних та збільшення безробітних осіб. За оцінками Міністерства економіки, на початку 2023 р. чисельність безробітних становила 2,6 млн осіб, а за оцінками НБУ – близько 4,2–4,8 млн осіб [23]. В першу чергу, на ринок праці великий вплив здійснило руйнування виробничої та соціальної інфраструктури, порушення логістики, закриття підприємств, значний відтік робочої сили. За наведеною інформацією НБУ, у 2022 році середній рівень безробіття склав 25,8 %, отже зріс на 15,9 %

у порівнянні з показником 2021 рік. За окремими експертними кількістю безробітних в Україні може збільшити до 3 млн. осіб.

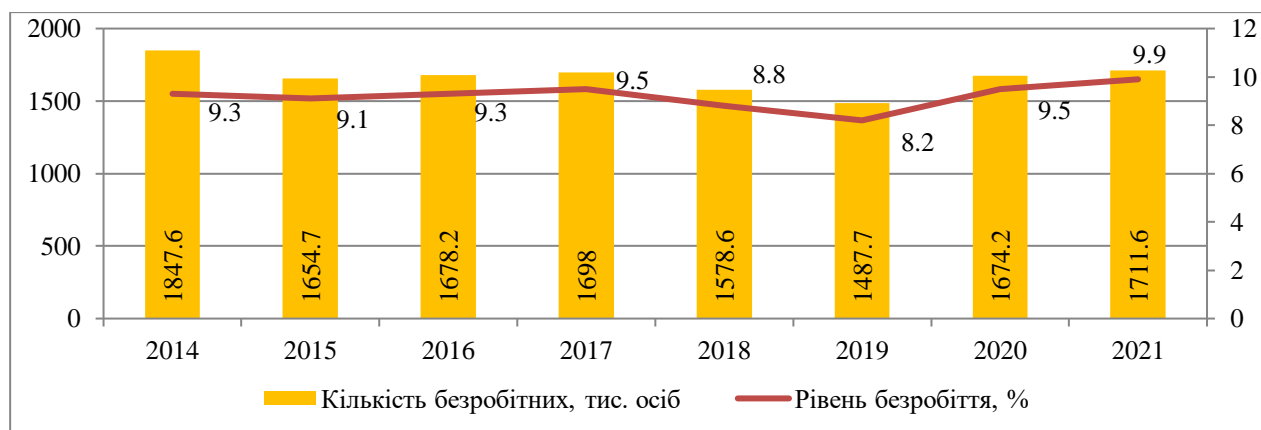


Рис. 3. Динаміка кількості безробітних осіб та рівня безробіття в Україні за 2014-2021 рр.  
Джерело: Побудовано авторами на основі [21, 22]

Таким чином, аналіз сучасної ситуації на ринку праці України дозволив визначити основні риси, що характеризують його поточний стан: деструктивні тенденції у чисельності населення, як економічно активного так і зайнятого; зростання кількості безробітного населення та підвищення рівня безробіття; демографічна асиметрія пропозиції робочої сили до попиту; збільшення внутрішньо переміщених осіб у структурі пропозиції робочої сили; зростання попиту на дистанційну зайнятість та працю з віддалених робочих місць, що призводить до зміни співвідношення зареєстрованого працездатного і непрацездатного населення; наявність ризиків довготривалого безробіття; збільшення кількості висококваліфікованих кадрів, які в умовах війни вимушені були мігрувати в інші країни світу; прискорення рівня трудової мобільності; зниження рівня та якості життя населення; зниження рівня правової та трудової незахищеності найманих працівників; недостатня ефективність функціонування інституту ринку праці.

Забезпечення досягнення позитивних результатів реалізації ефективної політики зайнятості населення має особливе значення при визначенні рівня економічної безпеки держави. На нашу думку, під економічною безпекою держави слід розуміти стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до ендегенних та екзогенних загроз, забезпечити її зовнішню незалежність і внутрішню стабільність, здатність підтримувати послідовну реалізацію національних інтересів, стійку дієздатність суб'єктів господарювання та якісні умови життєдіяльності населення [24].

Слід зазначити, що у складі економічної безпеки держави у відповідності до «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», затверджених наказом Міністерства економічного розвитку та торгівлі від 29 жовтня 2013 р. № 1277 виокремлюють: виробничу, демографічну, енергетичну, зовнішньоекономічну, інвестиційно-інноваційну, макроекономічну, продовольчу, соціальну, фінансову безпеки [25].

Варто зауважити, що показники, що характеризують стан та розвиток ринку праці відображаються як окремі складові у субіндексах економічної безпеки: рівень безробіття (за МОП), тривале безробіття, зайнятість населення у неформальному секторі економіки – як індикатори макроекономічної безпеки; рівень зайнятості населення у віці 15-70 років – як складова соціальної безпеки; кількість спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи – індикатор інвестиційно-інноваційної безпеки; демографічне навантаження – складова демографічної безпеки.

Узагальнення нормалізованих показників ринку праці України, що включаються до розрахунку рівня економічної безпеки держави наведено в таблиці 3.

Таблиця 3. Вихідні дані для нормалізації показників ринку праці, що враховуються для розрахунку рівня економічної безпеки держави

| Показник   | Компонента  | Тип індикатора | Пороговий рівень |             |               |             |             |
|--|---|----------------|------------------|-------------|---------------|-------------|-------------|
|  |   |                | Критичний        | Небезпечний | Незадовільний | Задовільний | Оптимальний |
| Показники-стимулятори (А)  | Рівень зайнятості населення, приріст, %                             | А              | 50               | 53          | 55            | 58          | 60          |
|  | Чисельність спеціалістів, зайнятих у НТР, приріст, скорочення, осіб | А              | 5                | 10          | 13            | 17          | 22          |
| Показники-дестимулятори (В)  | Рівень безробіття (за МОП), %                                       | В              | 9                | 8           | 7             | 6           | 5           |
|  | Рівень тривалого безробіття, %                                      | В              | 50               | 40          | 35            | 30          | 20          |
|  | Демографічне навантаження, %  | А              | 35               | 36          | 38            | 40          | 45          |
|  |   | В              | 55               | 53          | 52            | 51          | 50          |
| Рівень зайнятості населення у неформальній економіці, приріст, скорочення, % | В   | 25             | 20               | 15          | 10            | 5           |             |

Джерело: Побудовано авторами на основі [25]

Всі показники, що характеризують ринок праці і враховуються для обрахунку рівня економічної безпеки, були згруповані за критерієм стимуляторів чи дестимуляторів і поділені за рівнями порогових значень (стан: 1 – оптимальний, 2 – задовільний, 3 – незадовільний, 4 – небезпечний, 5 – критичний).

Аналіз та оцінка показників ринку праці, які враховуються при визначенні економічної безпеки України за 2014-2021 рр. наведені в таблиці 4.

Таблиця 4. Динаміка індикаторів ринку праці, які враховуються при визначенні економічної безпеки України за 2014-2021 рр.

| Назва індикатора   | 2014 | 2015 | 2016 | 2017 | 2018 | 2019 | 2020 | 2021 |
|--|------|------|------|------|------|------|------|------|
| Індикатори макроекономічної безпеки  |      |      |      |      |      |      |      |      |
| Рівень безробіття (за МОП), %  | 9,3  | 9,1  | 9,3  | 9,5  | 8,8  | 8,2  | 9,5  | 9,9  |
|  | 5    | 5    | 5    | 5    | 5    | 4    | 5    | 5    |
| Тривале безробіття (безробітні понад 12 міс. до загальної кількості безробітних)                               | 20,1 | 20,4 | 25,3 | 26,7 | 21,6 | 13,1 | 21,2 | 25,1 |
|  | 1    | 1    | 2    | 2    | 1    | 1    | 1    | 2    |
| Зайнятість населення у неформальному секторі економіки, % до загальної кількості зайнятих                      | 25,1 | 26,2 | 24,3 | 22,9 | 21,6 | 20,9 | 20,3 | 19,5 |
|  | 5    | 5    | 5    | 5    | 4    | 4    | 4    | 4    |
| Індикатори соціальної безпеки  |      |      |      |      |      |      |      |      |
| Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років, у відсотках до населення відповідної вікової групи             | 56,6 | 56,7 | 56,3 | 56,1 | 57,1 | 58,2 | 56,2 | 55,7 |
|  | 3    | 3    | 3    | 3    | 2    | 2    | 3    | 3    |
| Індикатори інвестиційно-інноваційної безпеки   |      |      |      |      |      |      |      |      |
| Кількість спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, до кількості зайнятого населення (на 1000 осіб) | 6,3  | 6,2  | 4,6  | 4,2  | 4,0  | 3,5  | 3,7  | н/д  |
|  | 5    | 5    | 5    | 5    | 5    | 5    | 5    | -    |
| Індикатори демографічної безпеки   |      |      |      |      |      |      |      |      |
| Демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне, %  | 44,3 | 45,2 | 46,2 | 47,1 | 47,5 | 47,9 | 48,0 | 48,3 |
|  | 1    | 1    | 1    | 1    | 1    | 1    | 1    | 1    |

Джерело: Побудовано авторами на основі [21, 25, 26]

За даними таблиці 4, слід відмітити, що рівень безробіття за МОП має критичне значення майже за весь період аналізу (окрім 2019 року), і це є свідченням порушення рівноваги між попитом і пропозицією на робочу силу на ринку праці. Порогове значення рівня безробіття в

Україні відповідно до методики МОП має становити 5 %, а у 2021 році даний показник дорівнював 9,9 %, що майже у 2 рази більше ніж оптимальний рівень.

Аналізуючи динаміку показника тривалого безробіття населення відмічаємо відповідність його рівня оптимальному значенню у таких періодах 2014–2015 рр. і 2018–2020 рр. Що стосується 2016 р., 2017 р., 2021 р., то в цей час спостерігалось погіршення значення індикатора до задовільного рівня, що свідчить про збільшення кількості осіб, які перебувають у тривалому пошуку роботи.

Протягом 2014–2017 рр. рівень зайнятості населення у неформальному секторі економіки був критичним, а починаючи з 2018 року перейшов до небезпечної зони і це є позитивною динамікою на ринку, оскільки більший відсоток громадян виходять із тіньового сектору економіки.

Ключовим показником, що характеризує вітчизняний ринок праці є рівень зайнятості населення у віці 15–70 років, який у більшості років аналізованого періоду демонстрував незадовільний рівень при оптимальному значенні даного показника 60 % до загальної кількості зайнятих.

Особливим показником, який характеризує окремий від діяльності, а саме науково-технічні роботи, є кількість спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, до кількості зайнятого населення. Рівень даного показника протягом всього періоду аналізу був низьким і знаходився в межах 6,3–3,5 осіб на 1000 осіб та має тенденцію до зниження і був критичним. В сучасних умовах цифровізації багатьох процесів в економіці, розвитку штучного інтелекту він є важливим для характеристики ринку праці.

Коефіцієнт загального демографічного навантаження, який відображає відношення чисельності населення у віці, молодшому та старшому за працездатний до чисельності населення у працездатному віці, характеризував тенденцію до збільшення з 44,3 % у 2014 році до 48,3 % у 2021 році, що пов'язано з високими показниками народжуваності та відповідно із збільшенням частки населення у віці до 15 років і знаходився у оптимальній зоні.

Таким чином, проведений аналіз показників ринку праці, які враховуються при визначенні рівня економічної безпеки України за 2014–2021 рр. дозволяє зробити висновок, що найвищий рівень безпеки спостерігався у 2014–2017 рр., середній рівень – у 2020 і 2021 роках, а найнижчий – у 2018–2019 рр. Це пов'язано з геополітичними, економічними та соціальними процесами, які відбувалися в економіці України та світовими кризовими явищами.

Рівень економічної безпеки України та динаміку субіндикаторів, до складу яких входять показники ринку праці наведено на рисунку 4.

Як свідчать наведені дані інтегральний показник рівня економічної безпеки за весь період аналізу знаходився у діапазоні від 44 % до 49 %, що відповідало незадовільному рівню, при цьому найвищий рівень даного індикатора відмічався у 2018–2019 рр., а найгірше значення було у 2015 році, що пов'язано з початком окупації окремих територій України з боку росії. Аналізуючи складові загального індикатора економічної безпеки у розрізі макроекономічної безпеки України, то спостерігаємо аналогічну тенденцію до змін динаміки даного показника, рівень значення якого знаходився в межах 30–45 %. Однак, узагальнюючий показник макроекономічної безпеки до 2018 року знаходився в зоні небезпечного рівня, а протягом 2019–2021 рр. рівень даного показника відповідав незадовільному рівню, але мав тенденцію до зниження. Значення індикатора соціальної безпеки держави коливалося за 2014–2021 рр. від 55 % до 63 %, що відповідало двом зонам безпеки: незадовільному рівню до 2018 р. і задовільному з 2019 р., що пов'язано із підвищенням стандартів якості життя населення. Інтегральний показник рівня інвестиційно-інноваційної безпеки за досліджуваний період знаходився в одному діапазоні рівня безпеки небезпечному, характеризувався нестабільною тенденцією, а у 2021 році мав найнижче значення – 26 %. Характеризуючи рівень значення інтегрального показника демографічної безпеки відмічаємо його зниження за весь період з 45 % до 37 %, що пов'язано із зміною природного та міграційного руху населення.



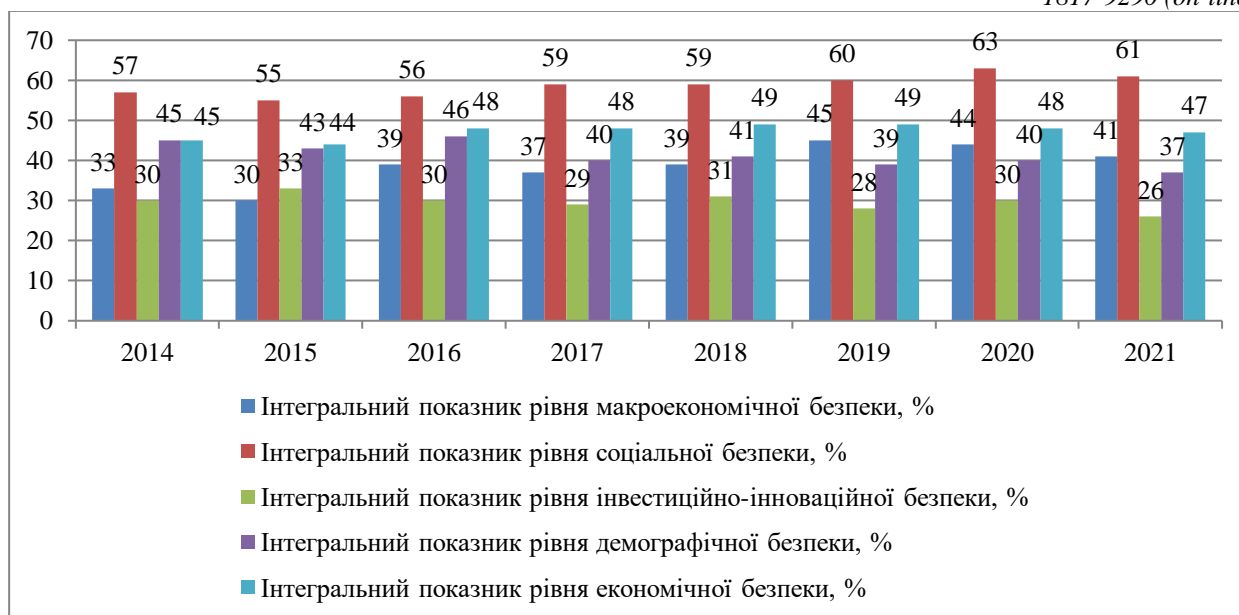


Рис 4. Динаміка субіндикаторів та рівня економічної безпеки України за 2014–2021 рр.  
Джерело: Побудовано авторами на основі [26]

Отже, на зміну інтегрального показника економічної безпеки найбільший вплив мали значення критеріїв соціальної та демографічної безпеки у 2014–2015 рр., а в останні роки аналізу найбільший вплив спричиняли соціальна і макроекономічна безпека. Так, у розрізі соціальної безпеки вагомий вплив на зміну інтегрального індексу економічної безпеки мало зростання рівня зайнятості населення у працездатному віці, а щодо індикаторів макроекономічної безпеки, то найбільший вплив спричинила зміна рівня безробіття населення та термін їх перебування на обліку у Державній службі зайнятості. Таким чином, для того щоб економіка країни функціонувала в безпечній зоні, державі потрібно приділяти значну увагу покращенню макроекономічної стабілізації, підвищенню соціальних стандартів життя населення і здійснювати моніторинг за природним рухом населення з метою збалансування демографічних інтересів держави.

В сучасних умовах ринок праці напряму залежить від соціально-економічних явищ та процесів, що відбуваються у суспільстві та має значний вплив на рівень економічної безпеки держави. На початку 2022 року в Україні був запроваджений воєнний стан, який спричинив погіршення загального стану вітчизняного ринку праці. Це, в свою чергу, призвело до: скорочення загальної кількості працездатних осіб через відтік жінок і молоді за кордон; збільшення структурного безробіття; зростання кількості громадян з обмеженими можливостями; дефіциту кваліфікованих працівників (в т.ч. і за рахунок мобілізації частини населення до ЗСУ); зростання масштабів неформальної зайнятості. Покращення показників стану та розвитку ринку праці позитивно вплине на динаміку соціально-економічного розвитку і сприятиме підвищенню рівня захищеності економічних інтересів країни. Тому розробка системи заходів з боку держави у сфері ринку праці має бути направлена на подолання деструктивних явищ демографічного спрямування та сприяти підвищенню зайнятості населення для кадрового забезпечення функціонування бізнесу і реалізації програми відбудови й відновлення економіки країни.

## ВИСНОВКИ

Дослідження теоретичних основ функціонування ринку праці в сучасних умовах характеризується високим рівнем актуальності та науковим інтересом до даної проблематики, що дозволило систематизувати наукові підходи до визначення сутності даної категорії, а саме розгляд її як системи суспільних відносин, економічної категорії, процесу організації соціально-трудова відносин, комплексний підхід. Це свідчить про багатогранність даної

категорії та її взаємозв'язок з іншими економічними індикаторами в процесі суспільного виробництва.

Результати дослідження стану ринку праці дозволили зробити висновок, про недостатньо ефективний його розвиток, що підтверджується негативною тенденцією індикаторів, які характеризують його функціонування. Це дозволило визначити ключові ознаки діяльності ринку праці: зменшення кількості населення, зокрема економічно активного та зайнятого; зростання чисельності безробітних осіб та рівня безробіття; неефективне використання трудового потенціалу суспільства; збільшення населення зайнятого у тіньовому секторі економіки; нестабільність інституту ринку праці. Слід зазначити, що дана ситуація на ринку праці призвела до зміни показників, які характеризують рівень економічної безпеки країни, а саме: рівень безробіття (за МОП), тривале безробіття, зайнятість населення у неформальному секторі економіки (макроекономічна безпека); рівень зайнятості населення у віці 15-70 років (соціальна безпека); кількість спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи (інвестиційно-інноваційна безпека); демографічне навантаження (демографічна безпека). Проведений аналіз показників ринку праці, які враховуються при визначенні рівня економічної безпеки України та 2014–2021 рр. дозволив констатувати, що у 2018–2019 рр. був найнижчий рівень небезпеки, у 2020 і 2021 роках – середній рівень, а у 2014–2017 рр. найвищий рівень небезпеки. На нашу думку, повномасштабне вторгнення росії негативно вплинуло на діяльність держави в усіх секторах економіки, в тому числі і на ринок праці, що призвело до погіршення базових індикаторів трудової зайнятості населення, і в кінцевому результаті позначиться на зниженні рівня економічної безпеки держави. Саме тому, розробка ефективної державної політики у сфері праці та зайнятості населення сприятиме покращенню соціально-економічного та соціально-трудового клімату країни.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Близнюк, В. В., Яценко, Л. Д. Ринок праці України в умовах війни. <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6356/13392-1?inline=1>
2. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник / за наук. ред. д-ра екон. наук. проф. А. М. Колота. Київ : КНЕУ, 2009. 711 с.
3. Крилов, В. В. (2023). Сучасні аспекти розвитку ринку праці в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*, 23. <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2023-9-03-04/2023-9-03-04>.
4. Лібанова, Е.М. (2003). Ринок праці: навч. посібник. Київ : Центр Навчальної літератури, 224 с.
5. Маршавін, Ю. М., Кицак, Т. Г., Маршавін, О. Ю. (2022). Ринок праці України в нових соціально-економічних реаліях: проблеми трансформації публічної політики. *REICST*. 175–190.
6. Павлюк, Т. І. (2018). Ринок праці: теорія, методологія, практика: монографія. Вінниця: Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 212 с.
7. Петюх, В. М. (1999). Ринок праці: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 288 с.
8. Томчук, О. (2023). Аналіз трендів розвитку ринку праці в Україні: ключові зміни та виклики воєнного часу. *Innovation and Sustainability*, 2, 110-119. <https://doi.org/10.31649/ins.2023.2.110.119>
9. Tübbicke, S. (2023). How sensitive are matching estimates of active labor market policy effects to typically unobserved confounders? *Journal for Labour Market Research*, 57, 26. <https://doi.org/10.1186/s12651-023-00352-9>.
10. Eichhorst, W., Marx, P. & Wehner, C. (2017). Labor market reforms in Europe: towards more flexicure labor markets? *Journal for Labour Market Research*, 51, 3. <https://doi.org/10.1186/s12651-017-0231-7>
11. Miciuła, I., Rogowska, K. & Wojtaszek, H. (2021). The Labor Market And Its Influence On Shaping The Business. *Information Technology and Management*, 12449-12455. [https://www.researchgate.net/publication/353549568\\_The\\_Labor\\_Market\\_And\\_Its\\_Influence\\_On\\_Shaping\\_The\\_Business](https://www.researchgate.net/publication/353549568_The_Labor_Market_And_Its_Influence_On_Shaping_The_Business).
12. Стрембіцька, Л. Л. (2017). Сучасні тенденції ринку праці в аспекті загроз економічній безпеці України. *Економічні горизонти*, (2), 88–95. [https://doi.org/10.31499/2616-5236.1\(2\).2017.113316](https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(2).2017.113316).
13. Волянська-Савчук, Л. В., Красовський, В. О. (2019). Теоретичні засади ринку праці в економічній системі. *Економіка і організація управління*, 1 (33), 21-32.
14. Герчанівська, С. В., Петренко, Н. І., Качмар, О. В. (2021). Сутність і характеристика основних понять ринку праці в соціально-економічній системі. *Агросвіт*, 7-8, 53-59.

15. Головка, М. Л., Пастухов, В. П. (1998). Зайнятість населення України: соціально-економічні, правові та історичні аспекти праці. Київ : Наукова думка, 381 с.
16. Єсінова, Н. І. (2017). Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч.-метод. посібник. Харків : ХДУХТ, 189 с.
17. Калина, А. В. (2001). Ринок праці (національний та міжнародний аспекти): навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 216 с.
18. Краснов, Ю. М. (2001). Економічна стратегія активної політики ефективної зайнятості населення. Київ : Знання України, 253 с.
19. Чернявська, О. В. (2013). Ринок праці : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 522 с.
20. Чорна, Н., Чорний, Р. (2020). Ринок праці України: сучасні виклики. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*, 1 (21), 64–73. <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2020-01-64-73>.
21. Офіційний сайт Державної служби статистики України. <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
22. Офіційний сайт Національного банку України. <https://bank.gov.ua/>.
23. Безробіття в Україні в період повномасштабної війни. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/bezrobittya-v-ukrayini-v-period-povnomasshtabnoyi-viynu>
24. Pihul, N., Pihul, Ye. (2022). Corruption as a Threat to Economic Security of Ukraine. *Механізм регулювання економіки*, 3-4, 98–104.
25. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України №1277 від 29.10.2013 р. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>.
26. Офіційний сайт Міністерства економіки України. <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.